

УДК 782.6

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-5\(188\)-105-108](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-5(188)-105-108)

Закрасняна Жанна

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2592-5459>

БАРОКОВА ОПЕРА: ВИМІРИ ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

А Визначено провідні тенденції, пов'язані з інтерпретуванням барокових опер в умовах сучасної культури. Підкреслено практику впровадження історично поінформованого виконавства. Відмічено низку проєктів, спрямованих на переосмислення вокально-інструментальних творів доби бароко. Окреслено специфіку діяльності провідних західних колективів, які прагнуть відтворити автентичне звучання барокових опер.

Ключові слова: опера; бароко; інтерпретація; історично поінформоване виконавство

Актуальність проблеми. Незважаючи на те, що проходить час, деякі твори не втрачають своєї актуальності. Є жанри, які неодмінно постають у центрі уваги аудиторії. Одним із центральних жанрів вокально-інструментальної музики є опера, яка не втрачає своїх позицій. Той потенціал, що містила опера на етапі її зародження, є невичерпним. Попри те, що виникла традиція виконання опери під впливом досягнень останніх століть, існують й інші варіанти інтерпретації даного жанру. Зокрема, варто звернути увагу на сучасні спроби прочитання опер, написаних за добу бароко, що функціонують у мистецькій практиці сьогодення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сучасні процеси, пов'язані з трансформацією спадку минулого, побіжно розглядаються в статті Т. Даїмі [1]. Характеристика оперного жанру та виділення соціокультурних аспектів, які впливали на розуміння його музичних особливостей, здійснюється в роботі Л. Кирилліної [2]. Питання розвитку практики «історично поінформованого виконавства» на прикладі опер Клаудіо Монтеверді розглядається в праці В. Фоміної [3]. Відомості, пов'язані з практикою виконавства барокових творів зарубіжними колективами, представлені на їхніх персональних сайтах [5] та у [4] публікаціях, наявних на музично-освітніх порталах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема інтерпретації творів доби бароко є малодослідженою у сучасному мистецтвознавстві, що, безумовно, потребує висвітлення в умовах перегляду традицій виконання зразків оперного жанру.

Мета статті полягає в окресленні нових тенденцій, наявних у сучасній музичній практиці, що пов'язані з ін-

терпретацією барокової опери. Розкриття поставленої мети передбачає не лише означення провідних підходів до переосмислення оперних творів, а й виділення колективів, які працюють у напрямі історично поінформованого виконавства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Барокова опера є унікальним явищем, адже саме до неї надзвичайно доречним є застосування терміну «реактуалізація». Його тлумачення подано в праці Т. Даїмі «Нотатки перцептивного ідеаліста», який наголошує на тому, що реактуалізація має розумітись не тотожно до відродження чи реставрації, а скоріше набуття нових сенсів, здатності виступати приводом для чогось принципово нового. Це «ковзання по поверхні інтенсивних роздумів і вільних асоціацій поза зв'язком із тим, що вийде в результаті ... Процес цей уже таїть у собі щось значуще і здатний викликати до життя деякі важливі для нинішнього дня смисли й енергії (або не викликати)» [1]. Інтерес до опери доби бароко в умовах сучасної культури зумовлений низкою причин. Насамперед, виконання опер даного періоду передбачає значно більше умов для прояву творчих задумів як виконавців, так і режисерів-постановників. Саме за доби бароко спів передбачав обов'язковий креативний складник. Співаки та співачки неодмінно повинні були виконувати музичний матеріал, доповнюючи його власним баченням твору. Проявом такої свободи було індивідуальне прочитання репризного розділу арії, написаної у тричастинній формі. Мається на увазі те, що арії da saro мали виконуватись із варіативною видозміною третього розділу. Вокальна майстерність сприймалась як така, що має надзвичайно важли-

вий і навіть сакральний характер. Про ці риси зазначає у своєму дослідженні Л. Кирилліна: «Однією з підстав «первородства» вокальної музики слугував ореол сакральності, який оточував сам феномен співу (той, хто співав ніби злітав над буденною реальністю і підносився до сфер, у яких панує вища гармонія – до «хорів ангелів», до Бога, Космосу). Недарма у більшості релігій молитва і спів складали нерозривну єдність. Сюди додавалось захоплення красою людського голосу – ідеального природного музичного інструменту, який даровано людині вищими силами» [2, с. 125].

Виконання барокових творів та їх правильна інтерпретація є доволі складним завданням, адже сама практика співу творів того періоду була доволі заплутаною, особливо у питанні вибору актора для певного амплуа. Мається на увазі практика використання жіночих і чоловічих голосів для виконання тієї чи іншої ролі. Л. Кирилліна відмічає специфіку італійської барокової опери: «Італійська барокова опера була царством високих і незвично рухових голосів кастратів та примадонн... Усі головні герої, незалежно від свого історичного віку на момент розвитку сюжету, повинні були виглядати молодими і прекрасними. Їхня реальна стать, вік, характер і зовнішність не мали жодного значення. Через папську заборону, що діяла з 1676 до 1798 року, жіночі ролі в оперних театрах Риму майже до кінця XIX століття виконувались тільки кастратами. Натомість в інших містах, навпаки, співачки доволі часто з'являлись у чоловічих героїчних ролях. Бувало й так, що героїню співав кастрат, а якого-небудь царя чи полководця – дама» [2, с. 128]. Ця «підміна» жінок, замість яких співали чоловіки, чи чоловічих персонажів, які інтерпретувались співачками, вносило не надто зрозумілу для пізнішої традиції плутанину. Романтизм із його прагненням до природності повністю знищив подібні практики. Натомість барокова опера була осередком певної пікантності, яка надавала двозначність постановці.

Варто відмітити, що відомості, пов'язані зі справжнім звучанням опери у добу бароко, були представлені через літературні праці, спогади сучасників композиторів минулого, досить рідко про це зазначалось у нотному тексті. Тобто неперервна вокальна традиція не існувала. «На жаль, у сучасній вокальній практиці не існує історичної традиції виконання музики, якій більше ніж 150–200 років. Наступність була загублена... З усіх способів інтерпретації «автентичне», тобто справжнє виконання старовинної музики, є єдиним, заснованим на наукових музикознавчих знаннях. Саме тому одним із визначень музичної «автентичності» є «Історично інформоване виконавство» [3, с. 240–241].

Надзвичайна популярність мистецтва доби бароко в умовах сьогодення сприяла формуванню низки великих проєктів, спрямованих на популяризацію опер даного

періоду. Мова йде про події на кшталт Фестивалю барокової опери, який проходить у місті Бон. Історія фестивалю Festival International d'Opéra Baroque de Beaune, який розпочався у 1983 році, становить уже більше ніж тридцять шість років. Масштабність фестивалю дозволяє бути йому одним із найбільших європейських проєктів, серед тих, які спрямовані на розвиток барокової музики.

Необхідно зазначити, що хоча у центрі уваги учасників фестивалю постають барокові опери, яких було поставлено в рамках проєкту близько сотні, до кола уваги потрапляють зразки й інших вокально-інструментальних жанрів. Заслугують на увагу постановки ораторій, театральних вистав, а також опер, які були написані у пізнішу культурно-історичну добу. Зазвичай звертаються до творів таких композиторів, як: Г. Гендель, Н. Порпора, Ф. Каваллі, Дж. Перголезі, Ж. Люллі, Ж. Рамо та інших композиторів. Масштабність фестивалю дозволяє включати до програми сольні виступи вокалістів, хоролий спів, ансамблевий. Однією з провідних рис даного проєкту є інтерес до автентичного виконання творів доби бароко. Учасниками даного фестивалю є колективи, які сконцентрували увагу на барокових творах, зробивши їх домінуючою частиною свого виконавського репертуару. Домінуючу роль відіграють французькі та італійські ансамблі, які вже мають чималий досвід виконання опер доби бароко та іншого репертуару. Так французький колектив «Les Arts Florissants» («Прощаючі мистецтва» або «Квітучі мистецтва»), який було створено в 1979 році, названо за однойменною оперою Марка-Антуана Шарпантьє. Творчим кредо даного оркестру є те, що до його репертуару входить чимало барокових опер, зокрема твори К. Монтеверді, Ж. Рамо, Ж. Люллі. Причому за сорокалітню історію існування, учасниками колективу було створено по декілька інтерпретаційних версій одного й того самого твору. Це свідчить про креативний підхід виконавців, прагнення по-новому подивитись на вже відомий матеріал. Також це зумовлене змінами виконавських традицій, оновленням складу учасників, які привносять власне бачення опер та опер-балетів. Надзвичайно важливим є те, що учасники звертаються хоча й до відомих композиторів, проте виконують ті опери, які не надто часто лунають у концертних залах. Це – «Коронація Поппеї» К. Монтеверді, «Атіс» Ж. Люллі, «Бореади», «Галантний Індія» Ж. Рамо, «Альцина» Г. Генделя.

Такий італійський колектив, як «Concerto Italiano», що також є учасником Фестивалю барокової опери, так само має чималий творчий шлях. Його було сформовано в 1984 році клавесиністом Рінальдо Алессандріні. Прем'єрний виступ включав у себе виконання опери «Калісто» Франческо Каваллі. Варто зазначити, що ця опера, написана сучасником К. Монтеверді витримала одинадцять постановок за життя композитора, а потім довгий час не виконувалась. Лише в 1970 році оперу

«Калісто» було поставлено на Глайнборнському оперному фестивалі, де диригентом виступив англієць Реймонд Леппард. Через два роки оперу було виконано в США, згодом вона стала виконуватись і на європейських сценах. Зокрема, з 2005 року вона ввійшла до репертуару «Баварської опери».

Основною метою ансамблю «Concerto Italiano» стало виконання італійської ранньої музики, причому в центрі уваги постали такі композитори, як К. Монтеверді та А. Вівальді. Будучи учасником руху історично поінформованого виконавства вони здобули чимало нагород – Gramophone Award (тричі), Preis der deutschen Schallplattenkritik, Prix de la Nouvelle Académie du disque, Premio internazionale del disco Antonio Vivaldi (Cini Foundation), Prix de l'Académie Charles Cros. Учасники колективу заключили контракт, за умовами якого вони виконали всі опери та концерти Антоніо Вівальді, причому більшість із цих творів не виконувались майже триста років. Їхня діяльність сприяла тому, що ці опуси здобули оновленого звучання та, взагалі, отримали свій «голос», будучи не лише виконаними, а й записаними.

Звернення до барокових опер обумовлене не лише їхнім високим художнім музичним рівнем, а й тими можливостями, які вони надають їхнім інтерпретаторам. Досить часто опери доби бароко включали чимало візуальних ефектів, які надзвичайно урізноманітнювали вистави. Так уже згадана опера «Калісто» Ф. Каваллі містила надзвичайно багато елементів, пов'язаних із машинерією, якою були просякнуті барокові музично-драматичні твори. «Опера «Калісто» була вперше представлена публіці у венеціанському театрі Сант-Аполлінаре, який орендував у той час Джованні Фаустіні. Театр було оснащено складним обладнанням – першокласним для тієї епохи, яке дозволяло здивувати публіку хитромудрими сценічними ефектами» [4].

Окрім суто інструментальних колективів, які беруть участь у постановці барокових опер, варто згадати вокально-інструментальні ансамблі, що працюють у напрямку історично поінформованого виконавства. «Les Talens Lyriques» («Ліричні обдарування») – це французький колектив, який було створено під керівництвом Крістофа Руссе. Його історія є менш тривалою, ніж вищезгаданих колективів («Ліричні обдарування» було засновано в 1991 році, а названо на честь підзаголовку опери Ф. Рамо «Святкування Геби». Виконавці не обмежуються у своєму репертуарі творами барокових авторів, як-от Монтеверді, Гретрі, Люллі, Генделя, Каваллі, а й звертаються до композиторів пізніших періодів, зокрема авторів XVIII–XIX століть.

«Gabrieli Consort & Players» – це англійський вокально-інструментальний колектив, який очолює Пол МакКріш. Його було засновано в 1982 році. Їхній репертуар включає чимало хорових, вокальних та інструменталь-

них творів від ренесансу до наших днів. Творчі принципи виконавців скеровані програмою Габріелі Роар, інтерпретації спрямовані на максимально точне відтворення оригінальних виконань музичних творів. «Історичні ідеали та знання старого світу є необхідними для створення нової музики» [5]. Вивчаючи старовинну музику, хоча й кидаєш виклик загальним і прийнятим уявленням про класичну музику, проте це активізує розвиток інновацій. При виконанні творів доби Відродження використовуються старовинні інструменти чи ті, що створені за їхньою подобою. Причому диригент П. МакКріш відзначає, що даний вибір для нього зумовлений не стільки світоглядними уявленнями, скільки є результатом переконання практичнішого ґатунку. Усі компоненти культури є взаємопов'язаними і написання творів здійснювалось з урахуванням можливостей конкретних інструментів, а, отже, недоречним буде грати їх на сучасних, які мають інші технічні особливості. «Дещо зарозуміло вважати, що кожен розвиток приладобудування та технології, техніки гри і сили звучання є поліпшенням того, що було раніше. Кожен композитор пише таким чином, що найкраще підходить для інструментів свого часу, використовуючи звучність цих інструментів і відзначаючи їхні можливості. Незважаючи на всі технічні переваги змін, внесених до інструментів протягом століть, були досягнуті компроміси до тембрів і звукового світу деяких інструментів. Повторне створення, наскільки це можливо, оригінального звукового світу має вирішальне значення для нашого розуміння та оцінювання репертуару будь-якого певного періоду» [5].

Інструментальний швейцарський колектив «I Barocchisti», який очолює Дієго Фасоліс, славиться своєю надзвичайно плідною співпрацею з провідними виконавцями, які спеціалізуються на музиці доби бароко та зацікавлені у відтворенні «історично поінформованого виконавства» це Чечілія Бартолі, Філіп Жарускі і Юлія Лежньова. Репертуар Barocchisti складається в основному з творів Й. Баха, Ф. Каваллі, Б. Галуппі, Г. Генделя, В. Моцарта, Дж. Перголезі та інших композиторів. Виконавці брали участь у постановці опери «Фарамондо» Г. Генделя, яка надзвичайно рідко виконується, та його ораторії «Семела», опері К. Глюка «Іфігенія в Тавриді».

«Choeur & Orchestre Pygmalion» – великий колектив, який засновано в 2006 році Рафаелем Піконом. Пігмаліон базується у приміщенні Opéra National de Bordeaux, регулярно здійснюючи концертну діяльність у містах Франції, а також в інших містах Європи. У репертуарі колективу є опера Л. Россі «Орфей», Ж. Рамо «Зороастр». Постановки, в яких бере участь даний колектив поєднують у собі автентичну манеру виконання та часом сучасні та дещо модерні постановки.

Наразі наявно чимало колективів, які займаються впровадженням такої інтерпретації оперних творів, яка

б була дотичною до їхнього автентичного звучання. Багато з них працюють уже більше ніж тридцять років у даному напрямку. Проте деякі з них відносяться до західноєвропейського культурного простору, в той час як у вітчизняній культурі цей рух лише починає поступово здобувати актуальність. Низка проєктів, які набувають поширення, просуваються не сталими колективами, а скоріше тимчасовими утвореннями, до яких входять солісти-вокалісти, артисти хору та інструменталісти. Розвиток руху поінформованого виконавства вважається перспективним для української музичної культури.

Висновки. Провідною ознакою сучасної музичної практики є велика увага до переосмислення оперного спадку минулого. З розвитком історичного поінформованого виконавства набувають поширення проєкти,

спрямовані на реактуалізацію барокового мистецтва. Фестивалі барокового оперного мистецтва об'єднують у собі чимало колективів – вокальних, вокально-інструментальних, співаків-солістів, які прагнуть виконувати твори у автентичній манері, на історичних інструментах, максимально наближуючи опери до звучання, яке вони мали за життя авторів, які їх написали. Подібна тенденція не лише сприяє серйознішому ставленню до репертуару, а й сприяє розвитку творчої фантазії композиторів сучасності.

Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні спроб упровадження історично поінформованого виконавства у вітчизняній музичній культурі, адже протягом останнього десятиліття виникли поодинокі приклади переосмислення творів доби бароко.

Список використаних джерел

1. Даими Т. Записки перцептивного нигилиста, или жизнь после философии. Перцептология versus семиология. *Художественный журнал*. 2008. Вып. 69. URL : <http://moscowartmagazine.com/issue/23/article/367> (дата звернення 5.05.2019).
2. Кириллина Л. Классический стиль в музыке XVIII – начала XIX века. Ч. III: Поэтика и стилистика. Москва : Композитор, 2007. 376 с.
3. Фомина В. П. Интерпретации опер Клаудио Монтеверди в контексте исторического исполнительства. *Вестник МГУКИ*. 2010. № 6. С. 240–243.
4. Франческо Кавалли. Опера «Каллисто». URL : <https://musicseasons.org/francesco-kavalli-opera-kallisto> (дата звернення 26.04.2019).
5. Gabrieli. URL : <http://www.gabrieli.com/about-us/gabrieli-today/> (дата звернення 27.04.2019).

References

1. Daimi, T. (2008). Zapiski perceptivnogo nigilista, ili zhizn posle filosofii. Pertceptologiya versus semiologiya. *Khudozhestvennyi zhurnal*. Retrieved from <http://moscowartmagazine.com/issue/23/article/367> [in Russian].
2. Kirillina, L. (2007). Klassicheskii stil v muzyke XVIII – nachala XIX veka (Pt. III: Poetika i stilistika). Moskva: Kompozitor [in Russian].
3. Fomina, V. P. (2010). Interpretacii oper Klaudio Monteverdi v kontekste istoricheskogo ispolnitelstva. *Vestnik MGUKI*, 6, 240-243 [in Russian].
4. Franchesko Kavalli. Opera «Kallisto». Retrieved from <https://musicseasons.org/francesco-kavalli-opera-kallisto> [in Russian].
5. Gabrieli. Retrieved from <http://www.gabrieli.com/about-us/gabrieli-today>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 07.10.2019

Закрасняная Жанна. Барочная опера: измерения исполнительской интерпретации.

Ⓐ *Определены ведущие тенденции, связанные с интерпретацией барочных опер в условиях современной культуры. Подчеркнута практика внедрения исторически информированного исполнительства. Отмечен ряд проектов, направленных на переосмысление вокально-инструментальных произведений эпохи барокко. Определена специфика деятельности ведущих западных коллективов, стремящихся воссоздать аутентичное звучание барочных опер.*

Ключевые слова: опера; барокко; интерпретация; исторически информированное исполнительство

Zakrasniana Zhanna. Baroque opera: Measures of Performing Interpretation.

Ⓐ *The leading tendencies connected with interpretation of baroque operas in the conditions of modern culture are determined. The practice of introducing historically informed performances is underlined. A number of projects aimed at redefining vocal and instrumental works of the Baroque era have been noted. The specifics of the activities of leading western ensembles, those seek to reproduce the authentic sound of baroque operas, are outlined.*

Key words: opera; baroque; interpretation; historically informed performance

Закрасняна Жанна Миколаївна, старший викладач кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

E-mail: andrey.valenya@ukr.net